

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Περὶ οὐσίας καὶ συμβεβηκός, αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος, σκοπιμότητος, καὶ περὶ δυνάμεων.

ΟΓ΄.

Η μὲν οὐσία ἐννοεῖται ὥστε μόνιμον καὶ ἀμετάτρεπτον· τὸ δὲ συμβεβηκός, ὡς μεταβαλλόμενον (ΜΘ΄). Ἀμετάτρεπτον δὲ κυρίως σημαίνει τὸ ἐν παντὶ χρόνῳ εἶναι· μεταβλητὸν δὲ, τὸ εἶναι καὶ μὴ εἶναι ἐν διαφόροις χρόνοις. Τὸ δὲ μεταβάλλομενον ὀνομάζεται μὲν ἀκαριαῖον, ὅταν ἐπέχη τόπου ὀλίγου χρόνου, ὅσοι φαίνεται ἀπειροστος, ἢ ἐν ἀκαρῆς τοῦ χρόνου· ὅταν δὲ ὑπάρχη πλείοτερον χρόνου, λέγεται διαρκοῦν. Διάρκεια λοιπὸν εἶναι μέγεθος ὑπάρξεως ἐν χρόνῳ (ΛΔ΄).

ΟΔ΄. Ἡ διάρκεια λοιπὸν εἶναι ἀπόλυτος καὶ σχετική, καθὼς καὶ τὸ μέγεθος (ΞΑ΄, ΞΒ΄). Ἐκείνη μὲν εἶναι μέγεθος ὑπάρξεως ἐν χρόνῳ ἀπλῶς· αὕτη δὲ, σχέσις οὕτω ἢ πλειοτέρων μεγεθῶν ὑπάρξεως ἐν χρόνῳ· καὶ τὸ μὲν ἔχον μεγαλητέραν διάρκειαν ὀνομάζεται διαρκέστερον, πολυχρονιώτερον· τὸ δὲ μικροτέραν, ὀλιγαρκέστερον· διάρκεια δὲ ἀπεριόριστος ὀνομάζεται αἰωνιότης· αἰδιότης δὲ, ἢ κατὰ τὸ τέλος ἀπεριόριστος.

ΟΕ΄. Ἡ οὐσία ἐννοεῖται καὶ ὡς βάσις, ἢ θεμέλιον πολλῶν τινῶν προσόντων, τὰ ὅποια εἶναι χαρακτηῆρες αὐτῆς ἢ

γνωρίσματα. Οί χαρακτήρες οὔτοι, εἰ μὲν εἶναι ἀμετάτρεπτοι, λέγονται οὐσιώδεις· εἰ δὲ μεταβάλλονται, ἐποϋσιώδεις. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν μετὰ τῆς οὐσίας συνάμα λαμβανόμενοι ἀποτελοῦσι τὸ Τί ἦν εἶναι τοῦ πράγματος· οὔτοι δὲ κυρίως εἶναι τὰ συμβεβηκότα (ΟΓ.).

Ος. Τὸ Τί ἦν εἶναι τοῦ πράγματος σημαίνει τὸ ἄθροισμα ὅλων τῶν ἀμεταβλήτων προσόντων, χωρὶς τῶν ὁποίων δὲν ἤθελεν εἶσθαι, οὐδὲ μένειν τὸ πρᾶγμα ὅτι εἶναι· ὠνομάσθη δὲ τοῦτο ἀπὸ τοῦ Σχολαστικοῦ καὶ οὐσία· ὅθεν αἰ γνωσταὶ θέσεις. Αἱ οὐσίαι τῶν πραγμάτων εἶναι ἀμετάβλητοι, ἀκίνητοι, ἀκοινωνήτοι κτλ. ὠνομάζεται δὲ καὶ φύσις· διὰ τοῦτο λέγομεν ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου, ἡγουν τὸ Τί ἦν εἶναι τοῦ ἀνθρώπου.

ΟΖ. Ἡ οὐσία τελευταῖον ἐμπορεῖ νὰ ἐννοηθῆ ἢ ὡς ἀπλῆ, ὅταν τὴν ἐννοῶμεν ὡς ἔντι τι μὴ ἀναλυόμενον εἰς πολλὰς ἄλλας οὐσίας· ἢ ὡς σύνθετος, ὅταν τὴν ἐννοῶμεν, συνισταμένην ἀπὸ πολλὰς ἄλλας οὐσίας. Ἐὰν δὲ ὑπάρχωσιν οὐσίαι ἀπλάι, θέλει ἐξετασθῆν ἄλλου.

ΟΗ. Ἐὰν δύο πρᾶγματα εὐρίσκωνται εἰς τοιαύτην σχέσηει, ὥστε τὸ δεύτερον ὑπάρχει διὰ τὸ πρῶτον· τὸ μὲν πρῶτον ὠνομάζεται αἰτία· τὸ δὲ δεύτερον, ἀποτέλεσμα· ἢ δὲ ἀπόδοσις τῆς αἰτίας ἀποτελέσματος τινὸς ὠνομάζεται αἰτιολογία· καὶ ἡ μὲν αἰτία λέγεται ὅτι παράγει ἢ γεννᾷ τὸ ἀποτέλεσμα· τοῦτο δὲ, ὅτι γεννᾶται ἢ παράγεται, ἢ ἐξαρτᾶται ἀπ' ἐκείνην.

ΟΘ. Αἰτία μὲν ἀποχρῶσα εἶναι ἡ γεννώσα ὅλον τὸ ἀποτέλεσμα· μὴ ἀποχρῶσα δὲ, ἡ ἔχουσα χρεῖαν καὶ ἄλλων εἰς παραγωγὴν τοῦ ὅλου ἀποτελέσματος· καὶ ἄμεσος μὲν, ὅταν αὐτή· ἔμμεσος δὲ, ὅταν δι' ἄλλων αἰτιῶν γεννᾷ

τὸ ἀποτέλεσμα· αἱ δὲ ἄλλαι αὐται αἰτίαι ὀνομάζονται μέ-
σαι· καὶ ὁμοῦ μ' ἐκείνην λαμβανόμεναι, συναίτιοι· εἶναι
δὲ ἢ ὁμοταγεῖς, εἴαν ἀμέσως ὅλαι ἐνεργῶσιν· ἢ
ὑπάλληλοι, εἴαν ἐκ τῆς πρώτης μέχρι τοῦ ἀποτελέσμα-
τος μεταβιβάζεται ἀλληλοδιαδόχως ἢ ἐνέργεια.

Σημείωσις. Ἡ μὲν πρώτη καὶ ἕξοχος ἀπὸ τὰς συναιτίους ὀ-
νομάζεται πρωτεύουσα· αἱ δὲ ἄλλαι, δευτερεύουσαι αἰτίαι· καὶ
πάλιν συναίτιοι μὲν ἐν γένει ὀνομάζονται, ἔσαι συμβοηθοῦσι μὴ ἀπο-
χωρῶσαν αἰτίαν εἰς παραγωγὴν τοῦ ἀποτελέσματος· ὀργανικαὶ δὲ,
εἴαν παραλαμβάνωνται ὡς ὄργανα. Πᾶσα λοιπὸν ὀργανικὴ αἰτία εἶναι καὶ
συναίτιος, ὅχι ὁμῶς καὶ ἀντιστρόφως· ὑπόθεσις δὲ τινος κρατοῦντος μο-
χλοῦ, καὶ οὐ αὐτοῦ κινουῦντος τι βῆρος· ὁ εἰς εἶναι συναίτιος τοῦ ἄλλου·
ὁ δὲ μοχλὸς εἶναι καὶ συναίτιον αὐτῶν καὶ ὀργανικὴ αἰτία. Πρωτεύουσα
δὲ αἰτία εἶναι ἢ ἡ κινουσα τὰς ἄλλας εἰς ἐνέργειαν· ἢ ἡ ἐνεργοῦσα τὸ
πλεῖστον μέρος· δὲν συντρέχουσι δὲ καὶ τὰ δύο ὁμοῦ ἐξ ἀνάγκης.

Π'. Αἰτία ἐξ ἀνάγκης μὲν ἐνεργοῦσα ὀνομάζεται βια-
σμένη· χωρὶς δὲ ἀνάγκης, ἀλλ' αὐτὴν ἑαυτὴν κινουσα εἰς
ἐνέργειαν, Ἐλευθέρα· ὅταν δὲ ἡ ἀνάγκη δὲν εἶναι ἐξω-
τερικὴ, ἀλλ' ἐσωτερικὴ, ἡ αἰτία ὀνομάζεται σχετικῶς ἐ-
λευθέρα· καὶ ἡ μὲν βιασμένη αἰτία ἐμπορεῖ νὰ ἐκληφθῇ
ὡς ἀποτέλεσμα, ὅχι δὲ καὶ ἡ ἐλευθέρα· αὕτη πρέπει νὰ ἀρ-
χίζῃ τὴν ἐνέργειαν, ἢ γουν νὰ εἶναι ἀληθῶς πρώτη αἰτία.

ΠΑ'. Ἐάν τὸ ἐνεργοῦν ὄν εἶναι ἐντάμα καὶ νοῦν, καὶ
κινῆται εἰς ἐνέργειαν ἐκ τοῦ προνοηθέντος ἀποτελέσματος· ἢ
μὲν ἔννοια τοῦ ἀποτελέσματος ὀνομάζεται τελικὴ ἰδέα.
τὸ δὲ νοηθὲν ἀποτέλεσμα, ἐκ μὲν τοῦ ἀντικειμένου ὀνομάζε-
ται τέλος ἢ σκοπὸς, ἐκ δὲ τοῦ ὑποκειμένου, βουλή.
Τὸ τέλος γίνεται πρᾶγμα, ὅταν γεννηθῇ τῆς τελικῆς ἰδέας τὸ
ἀντικείμενον. Ἐάν λοιπὸν τὸ τέλος τοῦτο παρακινήῃ εἰς ἐνέρ-
γειαν τὴν αἰτίαν, διὰ τῆς ὁποίας γίνεται πρᾶγμα, ὀνομάζεται
αὐτὸ αἰτία καὶ αἰτία τελικὴ· ἢ δὲ αἰτία, ἥτις πραγ-

ματοποιεῖ τὸν σκοπὸν, λέγεται ποιητικὴ αἰτία, ὁποῖα εἶναι ὅλαι αἰτίαι, ὅσαι δὲν εἶναι τελικαί. Τὸ δὲ ἐνεργεῖν κατὰ συνείδησιν τοῦ ἀποτελέσματος, ὀνομάζεται ἰδίως πράττειν.

Σημείωσις Α'. Ἡ μὲν ποιητικὴ αἰτία προηγείται ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμα· ἢ δὲ τελικὴ ἔσται εἰς αὐτό· ὅ,τι κινεῖ πόρρωθεν τὰ νοητικὰ ὄντα νὰ πράξωσι, ὀνομάζεται ἐξ ἀφορμῆς αἰτία· τὸ δὲ δμέσως εἰς πρᾶξιν ὡθοῦν, κινήτικὴ αἰτία, ἢ τὸ κινεῖν· ὅργανα ἢ μέσα λέγονται, δι' ὧν προσπαθεῖτε νὰ ἐπιτύχη σκοπὸς τῶν· ταῦτα δὲ ὀνομάζομεν σκόπιμα μετὰ τὴν εἰμένην ἀδυναμίαν τῶν ἀνθρώπων. Σκοπιμότης ἄρα τῶν πραγμάτων εἶναι ἡ τριαίτη αὐτῶν καταστάσις, διὰ τῆς ὁποίας γίνονται μέσα πρὸς τέλη ἢ σκοπούς τῶν.

Σημείωσις Β'. Ἡ Σκοπιμότης τῶν πραγμάτων εἶναι ἢ ἐκ τοῦ ὑποκειμένου ἢ ἐκ τοῦ ἀντικειμένου· καὶ ἐκείνη μὲν εἶναι ἡ συμμετρία πράγματος, τὸ ἑποῖον μᾶς ἐνδιεγείρει αἴσθημα ἡδονῆς, καὶ λέγεται Αἰσθηματικὴ σκοπιμότης· ἢ σκοπιμότης, φέρ' εἰπεῖν, τερπνῆς μουσικῆς, καλοῦ οἰκοδομήματος, εὐώδους καὶ ὠραίου ἀνθρώπου κτλ. αἴτη δὲ εἶναι ἢ τοῦ πράγματος ἀρμοδιότης πρὸς σκοπούς, τοὺς ὁποίους τοῦ ἀποδίδει ὁ νοῦς· καὶ λέγεται σκοπιμότης Λογικὴ· ἢ τοῦ ὀφθαλμοῦ, φέρ' εἰπεῖν, σκοπιμότης εἰς τὸ βλέπειν, ἢ τοῦ αὐτίου πρὸς τὸ ἀκοῦειν, ἢ τοῦ ὠρολογίου πρὸς τὸ δεικνύειν τὰ μέρη τοῦ χρόνου, ἢ τοῦ οἴκου πρὸς κατοικητῶν ἀνθρώπων κτλ. Πολλάκις δὲ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα διαφόρως θεωρούμενον εἶναι καὶ αἰσθηματικῶς καὶ λογικῶς σκόπιμον. Καὶ πάλιν ἡ σκοπιμότης εἶναι ἢ ὕλικὴ ἢ εἰδική. Ἡ εἰδικὴ ἐμφιλοχωρεῖ εἰς πρᾶγμα, τοῦ ὁποίου τὸ εἶδος χρησιμεύει εἰς σκοπούς· ἢ σκοπιμότης, φέρ' εἰπεῖν, τῆς κυκλικῆς περιφορείας εἰς παντοίων προβλημάτων ἐπίλυσιν· ἢ τοῦ κώνου εἰς τὸ νὰ παρασταθῶσι καμπύλαι τινες ἐκ τῶν τομῶν του κτλ. ἢ δὲ ὕλικὴ εὐρίσκεται εἰς πρᾶγμα ἐπιτήδειον εἰς σκοπούς, οἷτινες εἶναι ἢ αἰτία τῆς ὑπάρξεώς του, καθὼς εἶναι ἢ τῆς γλώσσης εἰς τὸ λαλεῖν σκοπιμότης, καὶ ἢ τοῦ στομάχου εἰς τὸ χωνεῖν τὰς τροφάς. Τελευταῖον ἢ σκοπιμότης ἐμπορεῖ νὰ εἶναι ἢ ἐσωτερικὴ ἢ ἑξωτερικὴ· ἐκείνη μὲν εὐρίσκεται ἐντὸς τοῦ πράγματος, καθὼς τὸ ὀργανικὸν τῶν ζώων καὶ τῶν φυτῶν· αὕτη δὲ, ὅταν τὸ πρᾶγμα ἀναφύεται εἰς ἄλλα, καθὼς εἶναι ἢ τῶν λιθῶν πρὸς οἰκοδομὴν σκοπιμότης· καὶ ἐκείνη μὲν ὀνομάζεται σκοπιμότης κατ' ἐσχῆν· αὕτη δὲ, χρησιμότης ἢ λυσιτέλεια· ἢ περὶ τῶν σκοπίμων πραγ-

μάτων διδασκαλία ὀνομάζεται τελεολογία, καὶ εἶναι διάφορος ἀπὸ τὴν αἰτιολογίαν (ΟΙΓ').

ΠΒ'. Τὸ μέσον, διὰ τοῦ ὁποίου πρᾶγμα γίνεται αἰτία ἀποτελέσματος, ὀνομάζεται ἐνέργεια· ἡ δὲ ἐσωτερικὴ ἀρχὴ τῆς ἐνεργείας, δύναμις, καὶ εἶναι ἀπὸ τοὺς ἀμετατρέπτους προσδιορισμοὺς τοῦ πράγματος, εἴαν μέλλῃ νὰ γείνη αἰτία (ΟΕ'). Ἀλλὰ τὸ εἶναι καθ' ἑαυτὴν ἡ δύναμις, οὐδὲ νὰ ζητήσωμεν τολμῶμεν, ἐπειδὴ μόνον ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος φανερύεται, καὶ ἀπ' αὐτοῦ καὶ παρονομάζεται (Καυστικὴ δύναμις, φέρ' εἰπεῖν, ἔλκυστικὴ δύναμις, φανταστικὴ δύναμις κτλ.).

ΠΓ'. Δυνάμεις δὲ ἀποδίδοντες εἰς τὰ πράγματα ἄλλο δὲν λέγομεν εἰμὴ ὅτι εἶναι ἰκανὰ νὰ κάμωσι κάποιαν ἐνέργειαν· διὰ δὲ τῶν ἀποτελεσμάτων φανερόνεται αἱ δυνάμεις, καὶ μετ' αὐτῶν ἀναφαίνεται καὶ τὸ πρᾶγμα ὡς ἀληθῶς ὑπάρχον. Ἡ δύναμις λοιπὸν τίθεται ὡς ποιότης τοῦ πράγματος στρεφομένη περὶ τὰς ἐνεργείας του καὶ πάντοτε ἀποδιδόμενη εἰς αὐτὸ, ἐφ' ὅσον μένει τὸ αὐτὸ, εἴαν καὶ πάντοτε δὲν δείχῃ χυρὴ τὰς ἐνεργείας του.

ΠΔ'. Ἐντεῦθεν ἀναπηγάξει ἡ τῶν δυνάμεων διαίρεσις εἰς νεκράς καὶ ζώσας· διότι, ἐπειδὴ πᾶσα δύναμις θεωρουμένη ὡς πεπερασμένη, ἦγουν ὡς μέγεθος τι ἐπιτεταμένον μὲ ὄρια, δύναται νὰ εἶναι μεγαλητέρα ἢ μικροτέρα παρ' ἄλλην, τῆς ὁποίας ἡ ἐνέργεια νὰ εἶναι ἐναντία εἰς τὴν ἐνέργειαν ἐκείνης· διὰ τοῦτο ἡ μεγαλητέρα δύναμις ἐμπορεῖ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐνέργειαν τῆς μικροτέρας· αὕτη δὲ, ἐφ' ὅσον μὲν ἐμποδίζεται ἡ ἐνέργειά της, λέγεται νεκρά· ἀπομακρυνθέντος δὲ τοῦ ἐμποδίου, ἀναζώνεται πάλιν· ἦτο καλήτηρον, νομίζω, εἴαν αἱ δυνάμεις ἐδιαιροῦντο κατὰ τοῦτο εἰς καθευδούσας καὶ γρηγορούσας.

ΠΕ'. Δύναμις, ἥτις ὑπερνικῶσα ἐμπόδια τινα ἐκτελεῖ τὸ ἀποτέλεσμα, ὀνομάζεται ἰσχυρά· ὑπερνικῶσα δὲ τὴν ἀντίστασιν ἰσχυρᾶς δυνάμεως, κραταιά· Ἰσχύς λοιπὸν καὶ κρᾶτος εἶναι δυνάμεως βαθμοί, διὰ τῶν ὁποίων ὑπερνικᾷ τὴν ἀντίστασιν ἄλλιον δυνάμεων· ἀνισχυρία δὲ καὶ ἀσθένεια εἶναι τούτων τὰ ἐναντία· τὸ δὲ πανσθενὲς ἀπρὸδίδεται εἰς ἀπειρον δύναμιν, ἥγουν πρὸς τὴν ὑποίαν πᾶσα ἄλλη παραβαλλομένη εὐρίσκεται ἀπειροστὴ ἢ μηδέν.

ΠΣ'. Τελευταῖον δὲ δύναμις πρώτη ἢ ἀρχικὴ ὀνομάζεται, ἥτις δὲν παράγεται ὡς ἀποτέλεσμα ἀπ' ἄλλην δύναμιν· ἀλλ' ἐνεργεῖ καθ' ἑαυτὴν καὶ ἀπολύτως· ἀπ' αὐτὴν δὲ ἐκβαίνουσιν αἱ λεγόμεναι παράγωγοι δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι, καθὸ ἀποτελέσματα, δὲν εἶναι ἄλλοτε, εἰ μὴ διάφοροι ἐμφανισμοὶ τῆς αὐτῆς δυνάμεως. Ἐμποροῦν δὲ καὶ αἱ δυνάμεις νὰ διαιρεθῶσι, καθὼς καὶ αἱ αἰτίαι (ΟΘ').

ΠΖ'. Ἐὰν οὐσία διὰ τῶν δυνάμεων τῆς προσενῆ συμβεβηκότα εἰς ἄλλην οὐσίαν, λέγεται ὅτι ἐπίδρασις εἰς αὐτήν· ἢ ἐπίδρασις λοιπὸν εἶναι τῶν οὐσιῶν σχέσις, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐνεργοῦσιν εἰς ἀλλήλας· εἶναι δὲ ἀπλή, εἰ μὲν Α ἐπενεργεῖ εἰς Β· εἰ δ' ἐνταυτῷ καὶ Β ἐπενεργεῖ εἰς Α, ἀμοιβαία· τότε ἢ ἐκ τοῦ Β ὀνομάζεται ἀντίδρασις. Ἀπαιτεῖται δὲ εἰς πᾶσαν μίαν καὶ δύναμῖς τις νὰ προσενήσῃ εἰς τὴν ἄλλην μεταβολὴν τινα, ἥγουν δραστηριότης, καὶ ἄλλη νὰ δεχθῆ τὴν μεταβολὴν, ἥγουν δεκτικότης τῆς ἐνεργείας, ἢ παθητότης.

ΠΗ'. Εἰς τὴν δράσιν καὶ ἀντίδρασιν τῶν οὐσιῶν ἐμφιλοχωρεῖ πόλεμός τις καὶ ανταγωνισμός· διὰ δὲ τούτου ἐμβαίνουν εἰς πραγματικὴν ἢ δυναμικὴν κοινωνίαν, καὶ ἀποτελοῦν πραγματικόν τι ἢ δυναμικὸν ὅλον, τὸ ὁποῖον εἶναι

50 ΠΕΡΙ ΟΥΣΙΑΣ, ΑΙΤΙΑΣ, ΚΑΙ ΔΥΝΑΜΕΩΝ.

διαφέρον ἀπὸ τὸ κατ' ἐπίνοιαν ἢ λογικὸν ὅλον· τοιοῦτον λογικὸν ὅλον εἶναι πᾶν ἐπιστημονικὸν σύνταγμα, τοῦ ὁποίου τὰ μέρη ἐπιδρῶσιν εἰς ἄλληλα λογικῶς, ἀλλ' ὄχι πραγματικῶς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ. Γ'.

Περί δυνατοῦ, εἶναι, γενέσεως, φθορᾶς, καταστάσεως, μεταβολῆς, ἀναγκαίου, ἐνδεχομένου, καὶ τῆς τοῦ ἡγουμένου πρὸς τὸ ἐπόμενον σχέσεως.

ΠΘ'.

Τὸ δυνατόν τῶν πραγμάτων (Ν', ΝΗ'.) εἶναι ἢ ἐσωτερικὸν καὶ ἀπόλυτον, ἐὰν εὑρίσκηται εἰς τὸ πρᾶγμα θεωρούμενον κατὰ μόνην τὴν ιδέαν του· ἢ ἐξωτερικὸν καὶ σχετικόν, ἐὰν ἔρχεται εἰς τὸ πρᾶγμα ἀπ' ἄλλου· ὡσαύτως ἐμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ καὶ τὸ ἀδύνατον.

Ψ'. Τὸ εἶναι, ἐὰν δὲν σημαίνει τὸν τῆς Λογικῆς σύνδεσμον (Λογ. ΡΑΒ'.), φανερόναι αὐτὸ τὸ πραγματικόν (ΙΓ'). Γ' πᾶρχειν δὲ, τὸ οὐ ἐνεργείας ἀναγγέλλειν τὴν πραγματικότητα, καὶ ἐπομένως φανερόναι τὴν ὑπαρξιν αὐτὴν τοῦ πράγματος. Τὸ νοητὸν ἄθροισμα τῶν ὑπαρχόντων ὀνομάζεται Πᾶν ἀπόλυτον· τὸ δὲ εἰς ἡμᾶς γνωστὸν ἄθροισμα τῶν ὑπαρχόντων, Πᾶν σχετικόν. Πολλάκις δὲ τὸ πᾶν σημαίνει τὸν κόσμον ὅλον.

ΨΔ'. Ὅτι μὲν ἄρχεται νὰ ὑπάρχη, γίνεται· ὅτι δὲ παύει, ἀπογίνεται ἢ ψθεύεται· καὶ τὰ οὗτω, καὶ τὸ

γίνεσθαι καὶ τὸ φθείρεσθαι λέγονται ὅτι συμβαίνουσι· καὶ ἡ μὲν ἐνέργεια, διὰ τῆς ὁποίας γίνεται, λέγεται γένεσις· ἡ δὲ, διὰ τῆς ὁποίας ἀπογίνεται, φθορά· ἡ μὲν δίδει τὴν ἀρχήν· ἡ δὲ, τὸ τέλος τοῦ πράγματος.

ΨΒ'. Γένεσις καὶ φθορὰ εἶναι ἄλλοτε μὲν ἀπόλυτα· ἄλλοτε δὲ σχετικὰ· τὸ πρῶτον λέγεται ἐπὶ τῶν οὐσιῶν· καὶ ὀνομάζεται ἡ μὲν γένεσις δημιουργία· ἡ δὲ φθορὰ, ἐξουθενώσεις ἢ ἀφανισμός· καὶ ἡ μὲν δημιουργία εἶναι ἐκ τοῦ μηδενὸς εἰς τὸ ὑπάρχειν τι παραγωγή· ἡ δὲ ἐξουθενώσεις, ἢ τοῦ ὑπάρχοντος εἰς τὸ μηδὲν καταστροφή. Εἰς τὸ δεύτερον εἶναι μεταβολή τις τῶν προὑπαρχόντων οὐσιωδῶν μερῶν ἢ γένεσις· καὶ ἄλλη τῶν αὐτῶν ἐναντία μεταβολὴ ἢ φθορὰ.

ΨΓ'. Ἡ μὲν σχετικὴ γένεσις ὀνομάζεται καὶ γέννησις καὶ σχηματισμός, εἰς τὸν ὁποῖον διορίζεται μόνον ὁ τρόπος τῆς ὑπάρξεως καὶ τὸ εἶδος τῶν πραγμάτων· ἡ δὲ σχετικὴ φθορὰ, θάνατος ἢ διάλυσις (δὲν λέγω τὴν χημικὴν μόναν διάλυσιν, ἀλλ' ἐκλαμβάνω γενικώτερον τὴν σημασίαν τῆς λέξεως). Γένεσις λοιπὸν ἀντίκειται εἰς τὴν φθοράν, καὶ γέννησις εἰς τὸν θάνατον, καὶ σχηματισμός εἰς τὴν διάλυσιν, καὶ ἀρχὴ εἰς τὸ τέλος, τὰ ὁποῖα δύναται νὰ ἐκληφθῶσι καὶ ἀπολύτως καὶ σχετικῶς.

ΨΔ'. Τὸ ἄθροισμα τῶν εἰς πᾶν τι ὑπαρχόντων προσδιορισμῶν λέγεται κατάστασις τοῦ πράγματος· ἐὰν δὲ πᾶν τι γίνωται καὶ ἀπογίνωται οἱ προσδιορισμοί, τὸ πᾶν μεταβάλλει τὴν κατάστασίν του. Μεταβολὴ λοιπὸν εἶναι ἐκ διαδοχῆς ἀνάληψις διαφόρων προσδιορισμῶν τοῦ αὐτοῦ πράγματος· Πᾶν ὑποπίπτει εἰς αὐτὴν λέγεται μεταβλητὸν, τοῦ ὁποίου τὸ ἐναντίον εἶναι τὸ ἀμετάβλητον. Πᾶσα μεταβολὴ συμβαίνει ἐν χρόνῳ· τόπου δὲ μετα-

βολή εἶναι κίνησις· ἡ κίνησις λοιπὸν ἀποδίδεται καὶ εἰς τὸν τόπον καὶ εἰς τὸν χρόνον (Δζ'). ὅτι δὲ θεωρεῖται ἐν τόπῳ ἢ ἐν χρόνῳ, εἶναι μεταβλητόν· οἷοτι ἐμπορεῖ νὰ εἶναι εἰς διάφορα μέρη τόπου καὶ χρόνου.

ΠΕ'. Τὸ ἀναγκαῖον (Ν. ΝΗ') εἶναι ἢ ἐσωτερικόν καὶ ἀπόλυτον, εἴαν εἶναι ἐξ ἰσῆας ἑαυτοῦ φύσεως τοιοῦτον· ἢ ἐξωτερικόν καὶ σχετικόν, εἴαν εἰς τὸ πρᾶγμα ἔρχεται ἄλλοθεν· ἢ πρώτη αἰτία πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἀναγκαῖα (Π').

ΠΣ'. Ἐναντίον τοῦ ἀναγκαίου εἶναι τὸ ἐνδεχόμενον, ἢ γουὺν τὸ ὅποιον δύναται νὰ ὑπάρχη καὶ νὰ μὴ ὑπάρχη. Ἐάν λοιπὸν εἶναι τι ἀναγκαῖον οὐ ἄλλο, ἢ δύνατο καθ' ἑαυτὸ θεωρούμενον καὶ νὰ μὴ εἶναι· οἷοτι, ὅταν ἀρθῇ ἡ αἰτία, αἴρεται καὶ τὸ ἀποτέλεσμα. Τὸ οὐ ἄλλου λοιπὸν ἀναγκαῖον, καθ' ἑαυτὸ εἶναι ἐνδεχόμενον, ἢ γουὺν εἴαν ἐννοηθῇ ἐκτὸς τῆς ἀναγκαίας αἰτίας.

ΠΖ'. Ἡ γούμενον μὲν ὀνομάζεται ἐν γένει πᾶν πρᾶγμα, εἴτε λογικῶς εἴτε πραγματικῶς θεωρούμενον, τὸ ὅποιον προσυναυτᾶται ἀπ' ἄλλο καθ' ὅποιονδῆποτε τρόπον· ἐπόμενον δὲ, τὸ ἀκολουθοῦν εἰς τὸ ἡγούμενον καθ' ὅποιονδῆποτε τρόπον· πλῆθος δὲ πραγμάτων, τὰ ὅποια εἶναι ἀλληλένδετα ὡς ἡγούμενα καὶ ἐπόμενα, ὀνομάζεται σειρά· καθ' ἑνὸς δὲ ἀπὸ τὰ εἰς αὐτὴν λέγεται μέλος, ἢ, ὡς λέγουσιν οἱ Μαθηματικοί, ὄρος. Ἡ σειρά ὀνομάζεται μὲν πεπερασμένη, εἴαν ἔχη ἀρχὴν καὶ τέλος· ἀπολύτως δὲ ἀπειρος, εἴαν οὐτ' ἀρχὴν ἔχη οὔτε τέλος· σχετικῶς δὲ, ἢ ἀρχομένη μὲν, μὴ τελευτῶσα οὐδ', ἢ ἢ τελευτῶσα μὲν, μὴ ἀρχομένη δέ.

ΠΗ'. Ἐχομεν λοιπὸν τρία σειρῶν εἶδη.

Α'. Πεπερασμένη, τῆς ὁποίας εἶναι καὶ ἀρχὴ καὶ τέλος καὶ τύπος ὁ ἐφεξῆς.

Α, Β, Γ, Δ, Ε, Ζ.

Β'. Ἀπολύτως ἄπειρος, ἥτις οὐτ' ἀρχὴν ἔχει οὔτε τέλος, καὶ παριστάνεται ἀπὸ τὸν ἐφεξῆς τύπον.

. . . Α, Β, Γ, Δ, Ε, Ζ. . . .

Γ'. Σχετικῶς πεπερασμένη καὶ ἄπειρος, ἥτις ἔχει μὲν ἀρχὴν, τέλος δὲ δὲν ἔχει· καὶ τύπος τῆς εἶναι ὁ ἐφεξῆς.

. . . Α, Β, Γ, Δ, Ε, Ζ. . . .

Δ'. Σχετικῶς ἄπειρος καὶ πεπερασμένη, ἡ ἀρχὴν μὲν μὴ ἔχουσα, τελευτῶσα δὲ, καὶ παριστανομένη ἀπὸ τὸν τύπον.

. . . Α, Β, Γ, Δ, Ε, Ζ.

Εἰς τὴν πρώτην σειρὰν ὁ μὲν πρῶτος ὅρος εἶναι μόνου ἡγούμενος, ὁ δὲ ἔσχατος μόνου ἐπόμενος, ὅλοι δὲ οἱ μεταξὺ εἶναι καθεὶς ἐν ταυτῷ καὶ ἡγούμενος καὶ ἐπόμενος· εἰς δὲ τὴν δευτέραν πᾶς ὅρος εἶναι ἐν ταυτῷ καὶ ἡγούμενος καὶ ἐπόμενος· εἰς δὲ τὴν τρίτην εἶναι μὲν ὁ πρῶτος μόνου ἡγούμενος, κανεὶς δὲ δὲν εὐρίσκεται μόνου ἐπόμενος· εἰς τὴν τετάρτην τὸ ἐναντίον, πρῶτος μὲν μόνου ἡγούμενος δὲν εἶναι, ἔσχατος δὲ μόνου ἐπόμενος εἶναι. Εἰ μὲν φαντασθῶμεν μόνους τοὺς ἐπομένους ὅρους ὁποιασδήποτε σειρᾶς, ἡ σειρὰ λέγεται Π ρ ὁ ὀ δ ο ς· εἰ δὲ μόνους τοὺς ἡγουμένους, παλιενδρομή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ἀρχαὶ τῶν Γνώσεων.

ΨΘ'.

Ε' πειδὴ ὁ νοῦς κρίνει τὰ ἀντικείμενα κατὰ τὰς ἑαυτοῦ ιδέας (καθαρὰς καὶ σχηματισμένας, πρωτευούσας καὶ δευτερευού-

σας), ἡγουν προσδιορίζει τὴν τῶν ἑαυτοῦ ἰδεῶν πρὸς τὰ διὰ τῆς ἐποπτείας καὶ αἰσθήσεως διδόμενα σχέσιν, διὰ τῆς ὁποίας αὐτὰς ταύτας τὰς ἰδέας ἐκ τοῦ ὑποκειμένου οὔσας ἀποδίδει εἰς τὰ ἀντικείμενα· καὶ τότε γινώσκει εἰς ἑαυτὸν τὸ παρατηρηθὲν ὡς ὑπάρχον γνώσεως ἀντικείμενον (ΜΒ', ΜΓ'). διὰ τοῦτο χαρακτηρίζεται εἰς ταύτην τὴν πράξιν νὰ διευθύνεται κατὰ νόμους τινας ἢ κανόνας, οἵτινες ἐρμηνευόμενοι διὰ λόγου γίνονται θέσεις τινές καὶ θεμέλιοι καὶ ἀρχαὶ τῶν γνώσεων· Αὗται αἱ θέσεις εἶναι ἀρχικαὶ κρίσεις, καὶ ὑπόκεινται βάσεις ὅλων τῶν ἐμπειρικῶν, ἡγουν κρίσεις ἐκ τῶν προτέρων περὶ τῶν ἐμπειρικῶν ἀντικειμένων ὑποκαταβαλλόμεναι εἰς ὅλας τὰς ἐκ τῶν ὑστέρων περὶ τῶν αὐτῶν κρίσεις μας. Εἰς ταύτας ἐπομένως ἐπιστηρίζεται καὶ τῆς πείρας τὸ κανονικόν· καὶ διὰ τοῦτο ἔχουν καὶ ἐκ τοῦ ἀντικειμένου καθολικὸν καὶ ἀναγκαστὸν τὸ κύρος· διότι ἄλλως οὐκ ἔθελεν εἶσθαι δυνατὴ ἡ πείρα. Διὰ τοῦτο ἐμποροῦν νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἐρμηνεία ἢ ἔκφρασις τοῦ πρωτίστου ἐκείνου νόμου (ΙΔ'), ἀναφερομένου εἰς τὰ γνώσεως ἀντικείμενα.

Ρ'. Διότι ὁ ἄνθρωπος δὲν κρίνει μόνον ἐμπειρικῶς καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων. Ἡ τράπεζα, φέρ' εἰπεῖν, αὐτῆ εἶναι ξυλίνη, ὁ ἄνθρωπος οὗτος εἶναι δίπους· ἀλλὰ κρίνει περὶ ἐμπειρικῶν πραγμάτων καὶ ἐκ τῶν προτέρων, ἡγουν πρὶν αὐτὰ ὑποπέσωσιν εἰς τὴν ἀντέληψίν μας, μὲ καθολικὴν καὶ ἀκριβεστάτην ἀναγκαιότητα. Πᾶν συμβαῖνον, φέρ' εἰπεῖν, ἔχει τὴν αἰτίαν του· καὶ ὅτι διὰ τοῦτο καί τις τῶρα συμβᾶσα μεταβολὴ ἔχει τὴν αἰτίαν της, εἴαν ἴσως καὶ δὲν τὴν ἐξεύρωμεν ἀκόμη· καὶ ὅτι καὶ ἐν πρᾶγμα εἰς τὸν κόσμον δὲν ἐξουθενουῦται κτλ. Τοιαῦται κρίσεις παραβαλλόμεναι μὲ τὰς ἐμπειρικὰς (Πᾶς ἄν-

Φρωπος, φέρ' εἰπεῖν, ἔχει δέκα δακτύλους. Πᾶς πλανήτης εἶναι σκιερὸς κτλ.) δεικνύουσι προφανῶς ὅτι ἔχουν βαθύτερον καὶ ἀσφαλέστερον θεμέλιον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν παρ' ἐκείνας.

ΡΑ'. Σκοποῦσι δὲ αἱ ἀρχικαὶ αὗται κρίσεις τὸ κανονικὸν τῶν τῆς πείρας ἀντικειμένων, τὰ ὅποια μ' ὅλην τὴν εἰδικὴν καὶ ἀτομικὴν διαφορὰν τῶν πρέπει νὰ καθυποβάλλωνται εἰς καθολικούς τινας καὶ ἀναγκαίους κανόνας· διότι, ἐὰν ὑποτεθῆ ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν εὐρίσκει εἰς τὰ ἐμπειρικὰ πράγματα καθολικόν τι καὶ ἀναγκαῖον. Π. χ. "Ὅτι δὲν ἔχουν οὐσίαν, ἀλλὰ τὸ πᾶν εἰς αὐτὰ εἶναι συμβεβηκὸς, γινόμενον ἅμα καὶ ἀπογινόμενον· ἢ, ὅτι εἰς τὴν οὐσίαν δὲν γίνονται ὑπότινος οὐσίας αἱ ἀλλοιώσεις· ἠθέλαμεν ἐξ ἅπαντος ἀπατάσθαι εἰς τὰ μερικὰ ἀντικείμενα· οὐδ' ἠθέλαμεν ἔχειν γνῶσιν τινα αὐτῶν ἀληθινὴν, οὐδ' ἐμπειρία ἠθελεν εἶσθαι δυνατόν νὰ ὑπάρξη.

Σημείωσις. "Ὅτι δὲ τὰς ἀρχικὰς καὶ διαβατικὰς ταύτας κρίσεις μανθάνομεν ἀληθῶς ἐνῶ τὰς ἐφαρμόζομεν εἰς ἐμπειρικὰ ἀντικείμενα, τοῦτο καμμίαν βλάβην δὲν πρόξενει εἰς τὸ καθαρὸν αὐτῶν καὶ τὸ ἐκ τῶν προτέρων εἶναι· διότι ἅμα ἀποτ' ἰδοῦσθαι ἐμπειρικὰ κρίσεις, ὁ νοῦς ἐξ ἑαυτοῦ ἔχων τὸν καθολικὸν τύπον τῆς κρίσεως τὸν ἐφαρμόζει καθῶς εἰς ταύτην, καὶ εἰς ἄλλην καὶ ἄλλην ἐμπειρικὴν κρίσιν. Πρέπει ὁμῶς τὰς ἐκ τῶν προτέρων ταύτας κρίσεις νὰ μὴ ἐκδεχώμεθα ὡς ἐμφύτους, ἢ γοῦν μὲ τὸς ὅποιος συνεγεννήθη ὁ ἄνθρωπος· διότι, ἐπίσης δὲν ὑπάρχουν ἐμφυτοὶ κρίσεις, καθῶς οὐδὲ ἐννοιαὶ (ΚΖ', Σημ. ΜΚ'). Ἐντεῦθεν δὲ γίνεται αὐτόδηλον, ὅτι ὁ παχυλὸς τρόπος τοῦ μόνου ἐκ τῶν αἰσθήσεων φιλοσοφεῖν ἐξελέγχεται ὡς ἄλογος καὶ εἰς ἀντίφασιν περιπίπτων· "Ἐχουν οὕτοι ἀξίωμα τὸ πολυβόητον «Οὐδὲν ἐν τῷ νῷ, ἢ μὴ πρότερον ἐν τῇ αἰσθήσει»· ζυρομοιάζουν τὸν νοῦν μὲ ἀβάκιον ἀγαρῶν, καὶ διὰ τῶν αἰσθήσεων γραφόμενον ὑπὸ τῶν ἔξωθεν προσπιπτόντων· ἀλλ' οὔτω παῖει πᾶσα ἐμπειρία· δότι ἐὰν δὲν ἐξεύρωμεν ἀναγκαιῶς τινα προσεντα εἰς τὰ ἐκτὸς ἡμῶν ἀντικείμενα, δὲν ἐμποροῦμεν νὰ τ' ἀποδώσωμεν εἰς αὐτὰ μὲ καθολικότητα ἐνῶ τὰ ἀντιλαμβανόμεθα ὁ ὑλικὸς ὅτιος τοῦ φιλοσοφεῖν τρόπος, ἐὰν ἔμελλε νὰ εἶναι πρὸς ἐπὶ τὸν κανὸν σύμφωνος, ἔπρεπε νὰ μὴ ἐκφράζη γενικῶς ἐκείνην τὴν ἀσχίτην.

ἔπρεπε νὰ λέγη «Οὐδὲν ἐν τῷ ἐμῷ νῷ, ὃ μὴ πρότερον ἐν τῇ ἐμῇ αἰσθήσει.» Διότι Πῶς ἄλλως δύναται νὰ κοίτη περὶ παντὸς νοῦ, ἐνῷ δὲν ὑπέπεσεν εἰς τὴν αἰσθησίν του τὸ πάντων τῶν ἀνθρώπων ἄστροισμα, οὐδ' ἐκατάλαβε Πῶς διανοεῖται καθεὶς ἐκ πάντων τούτων; Ἐκ μόνου τοῦ ζητήματος, Πῶς εἶναι δυνατὴ ἡ πείρα; ἐξυψόνεται ἡ ψυχὴ ὑπὲρ τὴν πείραν, διὰ τὰ μάθη ἀρχικά τινά τῶν γνώσεων στοιχεῖα, τὰ ὅποια δὲν δύναται νὰ εἴρη εἰς τὴν πείραν, εἴαν καὶ τὰ καταλαμβάνωμεν κατὰ συνείδησιν ἐν τῇ πείρα καὶ μετὰ τῆς πείρας. Ἡ θέσις λοιπὸν τῶν φιλοσόφων τούτων, διὰ νὰ εἶναι κατὰ πάντα ἐρῶν, πρέπει νὰ ἐρμηνεύθῃ οὕτως. «Ὅτι ἐστὶν ἐν τῷ νῷ, γίνεται κατὰ συνείδησιν καταληπτὸν διὰ τῆς αἰσθήσεως.» Ἐχομεν λοιπὸν ἀρχὰς γενικὰς τῶν ἀνθρώπων γνώσεων τὰς ἐφεξῆς.

ΡΒ. Πᾶν ἐμπειρικὸν ἀντικείμενον, κατὰ ποσότητα θεωρούμενον, ἔχει τι μέγεθος ἐκτεταμένον. διότι τὸ ἀντιλαμβανόμεθα ἐν τόπῳ ἢ ἐν χρόνῳ, ἢ καὶ εἰς τὰ δύο. ὁ δὲ τόπος ἔχει ἔκτασιν, καὶ ὁ χρόνος δὲ, ἥτις εἰς αὐτὸν λέγεται προαγωγή (ΛΕ').

ΡΓ. Πᾶν ἐμπειρικὸν ἀντικείμενον, κατὰ ποιότητα θεωρούμενον, ἔχει τι μέγεθος ἐπιτεταμένον. διότι ἡ ποιότης τῶν πραγμάτων γίνεται ἐπαίσθητὴ διὰ τῆς εἰς ἡμᾶς προσβολῆς των, ἥτις δύναται νὰ εἶναι εὐσθενεστέρα ἢ ἀσθενεστέρα, ἢ γουν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐπιτεταμένη. εἴαν λοιπὸν δὲν ἔχη παντάπασιν ἐπίτασιν ἢ ποιότης, δὲν προσβάλλει εἰς ἡμᾶς παντάπασιν, καὶ μένει ἐπομένως ἀνεπαίσθητος καὶ ἄγνωστος.

ΡΔ. Πᾶν ἐμπειρικὸν ἀντικείμενον, σχετικῶς θεωρούμενον, ἐξ ἀνάγκης εἶναι συνδεδεμένον μὲ ἄλλο, ἢ ὡς οὐσία καὶ συμβεβηκός, ἢ ὡς αἰτία καὶ ἀποτέλεσμα, ἢ ὡς ἀμοιβαίως ἐνεργοῦν καὶ πάσχον.

ΡΕ. Διότι, ἐπειδὴ ἡ σχέσις τῶν ἀντικειμένων ἀναφρομένη εἰς τὸν χρόνον ἐκλαμβάνεται ἢ ὡς διάρκεια, ἢ διαδοχῆ,

ἢ ἅμα εἶναι (NZ'). διὰ τοῦτο τὰ μέρη τῆς εἰρημένης ἀρχῆς εἶναι τρία τὰ ἐφεξῆς.

α'. Σχέσις οὐσίας πρὸς συμβεβηκόσ. Τὰ ἀντικείμενα δηλονότι εἶναι οὕτω κατὰ τὴν χρονικὴν διάρκειαν συνδεδεμένα, ὥστε εἰς αὐτὰ εἶναι τι ἀμετάτρεπτον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐνυπάρχουσιν ἄλλατινα μεταβάλλόμενα· ἐκεῖνο μὲν λέγεται οὐσία· ταῦτα δὲ, συμβεβηκότα.

β'. Σχέσις αἰτίας πρὸς ἀποτέλεσμα. Κατὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ χρόνου εἶναι οὕτω συνδεδεμένα τὰ ἀντικείμενα, ὥστ' ὅταν τι γίνεται, ἀναγκαίως ὑπάρχει τι προγεγονὸς, ἐκ τοῦ ὁποίου ἔλαβεν ἐκεῖνο τὴν γένεσιν· τὸ πρῶτον λέγεται αἰτία· τὸ δεύτερον, ἀποτέλεσμα· ἀλλὰ τί ἀπὸ τὰ παρατηρούμενα πράγματα ἔγεινεν αἰτία, πρέπει νὰ τὸ μανθάνωμεν ἀπ' ἄλλους τῆς πείρας λόγους· ἡ γενικὴ ἀρχὴ μόνον ἀφορμὴν μᾶς δίδει νὰ ἐξετάζωμεν τὰς αἰτίας καὶ τὰ ἀποτελέσματα εἰς τὴν σειρὰν τῶν φαινομένων· Φανερόν δὲ εἶναι, ὅτι τὰ ἀποτελέσματα εἶναι συμβεβηκότα, τὰ ὅποια τρέπονται διαφόρως ἀπὸ τὰς αἰτίας.

γ'. Σχέσις κοινωνίας, ἢ τῆς ἀμοιβαίας ἐπιδράσεως. Τὰ ἐμπειρικὰ ἀντικείμενα συνδέονται οὕτω κατὰ τὸ ἅμα εἶναι, ὥστ' ἐνεργοῦντα καὶ ἀντεπενεργοῦντα προσδιορίζονται ὑπ' ἀλλήλων· ἀλλὰ τίποτε περαιτέρω δὲν ἐξηγεῖ ἡ ἀρχὴ, εἰμὴ μόνον ἀφορμὴν μᾶς δίδει γενικῶς νὰ ἐξετάσωμεν Ποία τις ἐπίδρασις καὶ ἀντίδρασις συμβαίνουσιν εἰς ταῦτα ἢ ἐκεῖνα τὰ ἅμα ὄντα.

ρζ'. Πᾶν ἐμπειρικὸν ἀντικείμενον, τροπικῶς θεωρούμενον, συνδέεται μὲ τὴν γνωστικὴν ἡμῶν δύναμιν ἢ ὡς δυνατὸν, ἢ ὡς ὑπάρχον, ἢ ὡς ἀναγκαῖον.

PZ. Ἐπειδὴ τροπικῶς θεωρούμενα τὰ ἀντικείμενα νοοῦνται ἢ ὡς ἐν χρόνῳ ὅποιωδήποτε, ἢ γουν κατὰ τὸ δυνατόν, ἢ ὡς ἐντιμὴ διωρισμένῳ χρόνῳ κατὰ τὸ ὑπάρχον, ἢ εἰς πάντα χρόνον κατὰ τὸ ἀναγκαῖον (N.). Διὰ τοῦτο καὶ αὕτη ἡ γνωστικὴ ἀρχὴ ἀναλύεται εἰς τρεῖς τὰς ἐφεξῆς.

α. Κατὰ τὸ δυνατόν. Πᾶν ὅ,τι συμφωνεῖ μὲ τὰς εἰδικὰς ἀρχὰς τῆς πείρας, εἶναι δυνατόν, ἢ γουν πρέπει νὰ εἶναι ἀντικείμενον τῆς ἐποπτείας, καὶ σύμφωνον μὲ τοὺς γνωστικούς τοῦ κοῦς νόμους· κατ' ἄλλον τρόπον εἶναι ἀδύνατον.

β. Κατὰ τὸ ὑπάρχον. Πᾶν ὅ,τι εἶναι σύμφωνον μὲ τὰς ὑλικὰς ἀρχὰς τῆς πείρας, ὑπάρχει, ἢ γουν πᾶν πραγματικὸν προσβάλλον τὴν αἴσθησιν εἶναι ἐν ἐκ τῶν ἐμπειρικῶν ἀντικειμένων· ἐὰν δὲ καμμία προσβολὴ δὲν προξενεῖται ἐξ αὐτοῦ εἰς τὴν ψυχὴν μας, δὲν ὑπάρχει οὐ ἡμᾶς τὸ πρᾶγμα ἐν διωρισμένῳ τιμὴ χρόνῳ.

γ. Κατὰ τὸ ἀναγκαῖον. Πᾶν ὅ,τι συμφωνεῖ μὲ τὸ ὑπάρχον κατὰ τὰς γενικὰς τῆς πείρας ἀρχὰς, εἶναι ἀναγκαῖον· αὕτη δὲ τῶν πραγμάτων ἡ ἀναγκαιότης, ὅταν κρίνεται ἀπὸ τὸν εἰς τὴν αἴσθησιν ἐπιστατοῦντα νοῦν, δὲν εἶναι ἐσωτερικὴ καὶ ἀπόλυτος, ἀλλ' ἐξωτερικὴ καὶ κατὰ σχέσιν (ΠΕ.) διότι πᾶν ὅ,τι γινώσκεται ἐν χρόνῳ ὡς ἀναγκαῖον, προϋποθέτει ἄλλο τι ἐν αὐτῷ ὡς αἰτίαν του. Τοῦτο δὲ τὸ ἀναγκαῖον, τὸ ὅποιον γινώσκομεν, δὲν εἶναι ὑπάρχον ἐν παντί χρόνῳ, ἀλλ' ἐν παντί χρόνῳ, ὅταν ὑποτεθῶσιν αἱ αἰτίαι του. Καὶ ἐπειδὴ εἰς τὸν κύκλον τῶν ἐμπειριῶν μας πᾶν γινόμενον καὶ ὑπάρχον εἶναι αἰτίας ἀποτέλεσμα (ΠΕ', β.): διὰ τοῦτο πᾶν ὑπάρχον εἶναι καὶ ἐξωτερικῶς ἢ κατὰ σχέσιν ἀναγκαῖον, ἐὰν καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ καταλάβωμεν πάντοτε τὴν πηγὴν τῆς ἀναγκαιότητός του· καὶ ἐπειδὴ τὸ δυνατόν κρινόμενον

κοινῶς ὑπὸ τῆς αἰσθητικῆς καὶ τοῦ νοῦς ἢ ὑπῆρξεν, ἢ μέλλει νὰ ὑπάρξῃ ποτὲ, διὰ τοῦτο ὡς ὑπάρχον εἶναι σχετικῶς ἀναγκαιῶν εἰς ἕνα τινα, ὅς τις ὡς γενῶσκον ὑποκείμενον τὸ ἀντελήφθη, ἢ μέλλει νὰ τὸ ἀντελήφθῃ. Τὸ ἐμπειρικῶς λοιπὸν δυνατὸν δὲν πλατύνεται πλεονεχὲς παρὰ τὸ ὑπάρχον, οὐδὲ τοῦτο πλεονεχὲς παρὰ τὸ σχετικῶς ἀναγκαῖον· μόνον τὸ λογικῶς δυνατὸν ἐκτείνεται πλεονεχὲς παρὰ τὸ ὑπάρχον καὶ τὸ σχετικῶς ἀναγκαῖον. Τὸ δὲ ἀπαλύτως ἀναγκαῖον δὲν δύναται νὰ καταλάβωσιν αἱ γνωστικαὶ ἡμῶν δυνάμεις.

ΡΗ. Αὗται αἱ ἀρχικαὶ κρίσεις ἢ θέσεις τοῦ νοῦς (ΡΒ—ΡΖ.) εἶναι διαβατικοὶ νόμοι τῆς φύσεως, ἀπὸ τοὺς ὁποίους κρέματα τὸ δυνατὸν ὅλων τῶν τῆς ἐμπειρίας φυσικῶν νόμων. Τὸ δὲ συστημᾶτικὸν αὐτῶν ἄθροισμα ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ διαβατικὴ φυσιολογία, ἣτις εἶναι καθαρὰ Μεταφυσική.

Σημειώσεις. Φύσις σημαίνει πολλῶν ἄλλων σημασιῶν, τὰς ὁποίας τῆς ἔδωκαν οἱ φιλοσοφοῦντες, σημαίνει καὶ κανονικόν τι πραγμάτων ἄθροισμα. Ἰνωστικὴ δὲ φύσις εἶναι τὸ ἄθροισμα τῶν γινώσκωμένων κοινῶς ἀπὸ τε τῆν αἰσθητικῆν καὶ τοῦ νοῦν. Ἐπειδὴ δὲ αἱ ἐκτεθεισὶ ἀρχαί, διὰ τῶν ὁποίων γινώσκειται ἡ φύσις, ἐκπηγάζουσιν ἐκ τῶν ἀρχικῶν ἐνεργειῶν τῆς αἰσθητικῆς καὶ τοῦ νοῦς· διὰ τοῦτο ὀνομάζονται δικαίως διαβατικοὶ νόμοι τῆς φύσεως, ὀδηγοῦντες ἀσφαλῶς εἰς πᾶσαν φυσιολογικὴν ἔρευναν· διότι πᾶς τις φυσιολόγος (καὶ εἴαν δὲν καταλαμβάνῃ εὐκρινῶς τὰς ἀρχὰς ταύτας) διευθύνει τὰ ἔργα του κατὰ ταύτας· τοιοῦτον τι πράττει ὁ Χημικὸς, ὅταν προσπαθῇ νὰ εὕρῃ, φέρ' εἰπεῖν, διὰ χημικῆς ἀναλύσεως τὰ στοιχεῖα τῶν σωμάτων, καὶ προῦποθέτει, ὅτι ἡ μὲν ὕλη (ἡ οὐσία) μένει πάντοτε, μεταβάλλεται δὲ τὸ εἶδος (τὰ ἐποισιῶτα)· ἢ ὅταν ἀνιχνεύων τὰς αἰτίας μεταβολῶν τινῶν προῦποθέτει ὅτι πᾶσα μεταβολὴ ἔχει ἀναγκαιῶς τὴν αἰτίαν της εἰς τὴν φύσιν· διὰ τοῦτο προῦποθέτομεν εἰς τὴν φύσιν κανονικόν τινα δρέμον· ἐν γένει, ἢ τάξιν, καὶ ὅσα φαίνονται ὅτι παρεκτρέπονται ἀπ' αὐτῆς, τὰ ἀναφερόμενα εἰς ὑψηλότερα, καὶ ἀκόμη ἀγνωστον εἰς ἡμᾶς, κανονικότητα καὶ τάξιν. Κατὰ τοῦτο λοιπὸν ἐμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν δικαίως, ὅσον παρὰ ὁμοίαν καὶ ἂν προσπίσῃ ὁ λόγος, ὅτι ὁ ἡμέτερος νοῦς δίδει νόμους εἰς

τὴν φύσιν, ἐπειδὴ οἱ διαβατικαὶ κανόνες τῆς φύσεως, χωρὶς τῶν ὁποίων κανόνα ἐμπειρικὸν αὐτῆς κανόνα δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξετάσωμεν, ἔχουσι τὴν ἀρχὴν τῶν εἰς μένου τὴν γνωστικὴν ἡμῶν δύναμιν.

ΡΘ'. Αἱ μεταφυσικαὶ θέσεις. Ἐν τῷ κόσμῳ οὐκ ἔστι κενόν, οὐδὲ διακοπὴ, οὐδὲ αὐτόματον, οὐδὲ εἰμασμένον, εἶναι πορίσματα τῶν διαβατικῶν νόμων τῆς φύσεως. Ἡδίσμον οὖν ἐννοοῦμεν ἐνταῦθα τὸν αἰσθητόν.

ΡΙ'. Ἐν τῷ κόσμῳ οὐκ ἔστι κενόν σημαίνει, ὅτι εἰς τὰ ἐμπειρικῶς γνωσκόμενα ἀντικείμενα οὐκ εἶναι ἔλλειψις πραγμάτων οὔτ' ἀπὸ μέρος τι τοῦ τόπου, οὔτ' ἀπὸ μέρος τοῦ χρόνου, ἢ γουν οὐκ ἐμπορεῖ νὰ εὐρεθῇ κενός οὔτε τόπος οὔτε χρόνος (ΛΓ'). διότι κενός τόπος καὶ κενός χρόνος εἶναι ἀπόλυτος ἄρσις τοῦ πραγματικοῦ, ἢ γουν ἀνυπαρξία, ἐπειδὴ εἶναι εἶδη τῶν αἰσθημάτων συμπεφυκότα μὲ τὴν ὕλην αὐτῶν (ΙΗ'). Ἐὰν λοιπὸν ἐλλείψῃ ἡ ὕλη, ἢ τὸ πραγματικόν, ἐλλείπουν καὶ τὰ εἶδη, ἢ γουν ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος. Τὸ Γουερικὸν λοιπὸν κενόν καὶ τὸ Τορικελλικὸν εἶναι φαινόμενα ἢ σχετικὰ κενά.

ΡΙΑ'. Ἐν τῷ κόσμῳ οὐκ ἔστι διακοπὴ σημαίνει, ὅτι πᾶσα μεταβολὴ γίνεται κατὰ συνέχειαν· ἢ γουν ὅτι μεταξὺ δύο ἀντιθέτων καταστάσεων τοῦ αὐτοῦ πράγματος μεσολαβεῖ τρίτη, ἢ τις δὲν εἶναι οὔτε ἡ μία, οὔτε ἡ ἄλλη· διότι πᾶσα μεταβολὴ συμβαίνει ἐν χρόνῳ· ὁ δὲ χρόνος νοεῖται συνεχῆς (Κ'). Ἐὰν λοιπὸν ὑποτεθῇ, ὅτι πρᾶγμα τι μεταβλίνει ἐκ τῆς καταστάσεως Α ἐπὶ τὴν ἀντίθετον κατάστασιν Β ἐν χρόνῳ τινι δεδομένῳ, ἐξ ἅπαντος μεταξὺ τῶν στιγμῶν ἢ ἀκάρων, τὰ ὅποια εἶναι μὲν πέρατα χρόνου, δὲν εἶναι δὲ χρόνος, θέλει μεσολαβῆσαι μέρος χρόνου, ἢ μεταξὺ χρόνος· εἰς τὸν μεταξὺ λοιπὸν τοῦτον χρόνον θέλουν συμβῆναι καὶ εἰς τὸ πρᾶγμα μεταξὺ καταστάσεις ἢ προσδιορισμοί, διὰ τῶν ὁποίων γίνε-

ται μετάβασις ἀπὸ τὴν Α εἰς τὴν Β μετὰ τὴν αὐτὴν συνέχειαν, μετὰ τὴν ὁποῖαν διαρρέει καὶ ὁ χρόνος· εἶναι δὲ πολλάκις ἀνεπαίσθητοι εἰς ἡμᾶς αἱ μεταξύ αὐτῶν καταστάσεις. Τὸ φῶς λοιπὸν τῆς ἡμέρας μεταβαίνει εἰς τὸ σκότος τῆς νυκτός, καὶ τοῦτο εἰς ἐκεῖνο κατὰ συνέχειαν· ἡ θερμότης τοῦ θέρους μεταβαίνει εἰς τὸ ψύχος τοῦ χειμῶνος κατὰ συνέχειαν, καὶ ἀντιστρόφως κτλ. Τὴν συνέχειαν ταύτην τῆς φύσεως Εἶρμον Φυσικὸν ὀνομάζει ὁ ἡμέτερος Εὐγένιος (Μεφυσ. §. χκά.). Τὴν δὲ διακοπὴν τοῦ εἵρμου οἱ νεώτεροι ὀνομάζουσιν ἄλμα (Saltus).

PIB', Λόγος δὲ τοῦ εἵρμου τούτου εἶναι, ὅτι πᾶν μεταβαλλόμενον εἶναι πράγματος ποιότης, καὶ ἐπομένως ἐπιτεταμένον μέγεθος (PG'), τὸ ὁποῖον ἔχει διαφόρους βαθμοὺς, καὶ μεταξύ δύο τινῶν δεδομένων βαθμῶν ἐνυπάρχει πλήθος μέσων βαθμῶν (EH'). Ἐπειδὴ δὲ πᾶσα μεταβολὴ συμβαίνει ἕκτινος αἰτίας· διὰ τοῦτο καὶ αἱ αἰτίαι ἐνεργοῦσιν ἀδιακόπως, ἐπειδὴ ἡ ἐνέργειά τῶν εἶναι καὶ αὐτὴ μεταβολή τις αὐτῶν, διὰ τῆς ὁποίας ἐκτελεῖται μεταβολὴ ἄλλη· ἡγουν πᾶσα αἰτία συνέχεται μετὰ τὸ ἀποτελέσματός, ἐάν τι ἀπέχωσιν ἀπ' ἀλλήλων, διὰ τῶν μεταξύ αἰτιῶν καὶ ἀποτελεσμάτων.

PIΓ'. Ἐτεῦθεν ἔπονται αἱ γνωσταὶ τῆς Μεταφυσικῆς θέσεις »Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἴσον μετὰ τὴν αἰτίαν τούτου«· οἷον εἰ μὲν εἶναι μεγαλητέρα ἡ αἰτία, γίνεται διακοπὴ τοῦ φυσικοῦ εἵρμου, ἐπειδὴ μέρος τῆς ἐνεργείας τῆς αἰτίας μένει ἄπρακτον· εἰ δ' εἶναι μικροτέρα, μέρος τοῦ ἀποτελέσματος θέλει εἶσθαι ἀναίτιον, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀδύνατον. (PE', β'). Ἐκ τοῦ μηδενὸς γίνεται μὴδέν, καὶ οὐδέν οἶχεται εἰς τὸ μηδέν· ἡγουν εἰς τὸν αἰσθητὸν τοῦτον καὶ φυσικὸν κόσμον, κατὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους,

ἀπόλυτος γένεσις καὶ ἀπόλυτος φθορὰ δὲ συμβαίνουσι (4Γ'). διότι ἔπρεπε γὰρ διακοπῇ ὁ εἰρμός τῆς φύσεως· γίνονται λοιπὸν καὶ ἀπογίνονται τὰ συμβεβηκότα κατὰ σχετικὴν γένεσιν καὶ φθοράν.

PIΔ'. Ἐκ δὲ τούτων γίνεται φανερόν, ὅτι τὸ οὐσιώδες μέρος τῶν ἐμπειρικών πραγμάτων μένει ἀκατανάλωτον, ἢ γοῦν οὐτ' αὐξεται, οὐτ' ἕλαττοῦται, ἐπειδὴ ἢ μὲν αὐξήσις προὔπο-
θετεῖ γένεσιν ἀπόλυτον, ἢ δὲ μείωσις, φθοράν ἀπόλυτον· ὅταν λοιπὸν παρατηρῶμεν εἰς τὴν φύσιν κύξημένατινα ἢ ἕλαττω-
μένα, τούτο δὲν εἶναι ἄλλο, εἰ μὴ μεταβολὴ τοῦ οὐσιώδους ἢ τῆς ὕλης κατ' εἶδος γινομένη ἐκ διαφόρων μίξεων καὶ κράσεων.

PIE'. Ἐν τῷ κόσμῳ οὐκ ἔστιν αὐτόματον· σημαίνει, ὅτι πᾶν γινόμενον ἔχει τὴν αἰτίαν του, καὶ ἀναίτιον δὲν εἶναι κἀνέν (PE', β'). Τὸ αὐτὸ δὲ ἐκφράζεται καὶ ἄλ-
λως. Ἐν τῷ κόσμῳ οὐκ ἔστιν εἰμαρμένη, οὐδὲ τύχη· διότι πᾶσα μεταβολὴ γίνεται ἐξ αἰτίας τινος φυσικῆς, ἐὰν καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀγνώστου εἰς ἡμᾶς· εἰμαρμένη δὲ καὶ τύχη εἶναι, ὡς τὰ ὑπέλαβαν, ἀνάγκη τις ἀνεξήγητος ἀπὸ αἰτίας καὶ ἀκατάληπτος· πᾶν δὲ γινόμενον ἔχει τὴν αἰ-
τίαν του (PE', β').

Σημείωσις. Τὰ θαύματα, διακόπτουσι τὴν συνέχειαν τῆς φύσεως, ἀλλ' ὡς ὑπὲρ φύσιν δὲν καθυποβάλλονται εἰς ἀνθρώπιναις ἐξετάσεις καὶ ἐρεῖνας.

PIZ'. Δύω πράγματα ἀπολύτως τ' αὐτὰ δὲν ὑπάρχουσιν εἰς τὸν κόσμον· διότι, καὶ ἐὰν εἶναι ἴσα ἀκριβῶς κατὰ τὸ ποσόν, καὶ ὅμοια ἀκριβῶς κατὰ τὸ ποιόν, θέλουσι εἶσθαι ἕτερα κατὰ τόπον καὶ χρόνον.

PIZ'. Δύω πράγματα ἔχοντα τὰς αὐτὰς ποιότητας λέ-
γονται σύμφωνα, ἢ γοῦν κινούμενον καὶ κινούμενον, λέ-
γεται

κόν και λευκόν· τὰς δ' ἐναντίας, διάφωνα, ἤγουν ἡρ-
μοῦν και κινούμενον, λευκόν και μαῦρον.

ΡΙΗ'. Ἐξωτερικόν μὲν τῶν πραγμάτων μέρος λέ-
γονται τὰ συμβεβηκότα· ἐσωτερικόν δὲ ἡ οὐσία, ἣτις πρέ-
πει νὰ εἶναι ὄν ἀπλοῦν ἀπολύτως (ΟΖ'), και ἐν ἡμονίᾳς, ἐπει-
δὴ αἱ συνθέσεις, και αἱ προσδιορισμοὶ τοῦ συνθέτου εἶναι ἐξωτε-
ρικαὶ σχέσεις, διὰ τῆς ἄρσεως τῶν ὁποίων, εἰάν ἔλειπε τὸ ἐ-
σωτερικόν ἐκεῖνο, ἢ θελε συνέκλειψεν πάντα οὐσία.

Σημειώσεις. Ἐκ ταύτης τῆς θεωρίας ἐξήγαγεν ὁ Λεϊβνίτιος
τὸ πρῶτον ἐπιπέδον τῆς μοναδολογίας σύστημα, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπέθεσε
τέσσαρα μονάδων εἶδη· α'. τὴν μόνην μονάδα, και ὑπερτάτην και ἀτει-
ρου, τὴν Θεόν. β'. πεπερασμένην και λογικὴν, τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυ-
χὴν· γ'. πεπερασμένην και ἄλογον, ἀλλ' αἰσθητικὴν· δ' πεπερασμένην
και ἄλογον και ἀναίσθητον, τὸ τῆς ὕλης ὑποκείμενον, τοῦ ὁποῖου ἡ
φαινομένη σύνθεσις προέρχεται ἀπὸ τὴν συγκεχυμένην ἀντίληψιν τῶν
αἰσθησέων μας. Καὶ τοῦτο μὲν εἶναι μὲ συντομίαν τὸ Λεϊβνίτιακόν τῆς
μοναδολογίας σύστημα· σημειόνομεν δὲ, ὅτι ἡ ἀπλότης τοῦ ὑποκειμένου
τῆς ὕλης εἶναι μόνου νοητή· διότι μὲ τὰς αἰσθησεις ἀντιλαμβανόμεθα
μόνον τὸ ἐξωτερικόν, ἤγουν ἔκτασιν, μέρη ἔχουσαν ἐκτὸς ἀλλήλων κεί-
μενα· ἢ ἀποτελέσματα τῶν δυνάμεων τῆς ὕλης, λέγω ἐφέλκυσιν, και
ἀπόσθησιν, τὰ ὁποῖα και αὐτὰ εἶναι ἐξωτερικαὶ σχέσεις· τὸ δὲ κρυπτό-
μενον και σκεπαζόμενον μέρος, τὸ ὁποῖον ἐμποροῦμεν νὰ ὀνομάσωμεν
ἐσωτερικόν ὡς πρὸς τὰ σκεπάζοντα και κρύπτοντα αὐτὸ μέρη, ὅταν τὸ
ἀνακαλύψωμεν παρατηροῦμεν και εἰς αὐτὸ πάλιν ἔκτασιν, και ὅχι τί-
ποτε πλείτερον.

ΡΙΘ'. Ἡ ὕλη ὡς προσδιοριζόμενον προηγείται ἀπὸ τὸ
εἶδος ὡς προσδιορίζον· μ' ὅλον ὅτι, ὡς πρὸς τὴν γνωστικὴν
μας δύναμιν, τὸ εἶδος ἀπαντᾷ πρῶτον, ἐπειδὴ ἀνεῖδτος ὕλη
μόνον κατ' ἐπίνοιαν ἐννοεῖται βεβιασμένως και ἀπονενοθευ-
μένως.

